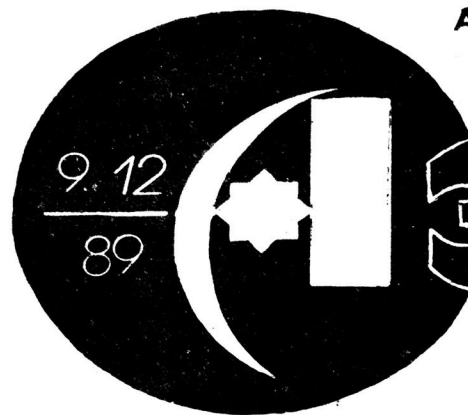

Азәрбајҹан

Гарабага Халг Јардымы Комитəсинин мə'лумат гəзəти

Бибиһејбəт

Шəхсијəтə пəрəстиш иллəриндə тəк-чə Азəрбајҹанын кəркəмли зиялыла-ры, дəвəлəт хадимлəри дəјил, тарих вə мəдəнијəт əбидəлəри дə кутлəви рəп-рəссијалар пəрҹилəйишынн мə'сум гурбанлары олмушлар. Шəкидə, Лəн-кəрандə, Бакыдə (Маштагадə) вə баш-га јəрлəрдə əзəмəтли мəғбəрəлəр, мəс-чидлəр дағылыб јəрлə-јəксан əдилди. Белəчə бир сыра əвəзсиз сənəт əбидəларини итирдик. Нəр вə'дə адыны уча тутмалыјəкəн унутдугумуз, гəдир-гимјəтли етмəлијəкəн «кəһнəлик галы-ғы» əдландырыб устундəн хəтт чəки-јимиз—тарихимизин даш јаддашы олан əвəзсиз сənəт əбидəларини белəчə итирдик. Дини дəмгə вурулуб учурулан хисилсиз тарихи əбидəлəрдəн бири дə Бибиһејбəт мəсчидидир. Əн кəзəл сənəт əрнəклəримиздəн олмуш мəсчид 1936-чы илдə М. Ч. Бағыровун кəстəриши вə Азəрбајҹан Халг Мəариф комиссары М. Р. Мəммədовун тəшəббүсүлə јол салынмасы бəһанəсилə дина-митлə дағыдылмышдыр.

Тарихи гəјнаглардə рəвəјəт əдилир ки, гəддəр вə зəлим хəлифə Нəрун əр-Рəшид илə (786—809) 8-чи имам Əли ибн Муса əр-Рзанын (770—813) арасында иктилаф баш вəрир. Имамнн аилəsi вə тəрəфдарлары Багдаддан гəчмəли олурлар. Гəчагачдə ајры дү-шүрлəр. Имам Рзанын өзү Иранын шимал-шəргиндə јəрлəшəн Хорасан аилајəтинин Тус шəһəринин Сəнəбад кəндинə (бу кəнд имам Рзанын гəбри-нə кəрə, сонралар дəнүб шəһəр олмуш вə Мəшһəd əдландырылмышдыр) кəл-миш, бачысы нəкумə ханым вə онла-рын гуллуғчусу нєјбəт Бақынын јəхын-лыгына кəлиб чымыш, индики Шых кəндиндə мəскəн салмышлар. IX əср-дə онларын гəбри үстүндə түрбə-күн-бəз учалдылмышдыр. нєјбəт нəмишə нəкумə ханымсы өз адыјла дəјил, «би-би» чағырармыш. Она кəрə дə мəғбə-рə «Бибиһејбəт» — јə'ни нєјбəтин би-биси əдландырылмышдыр.

1895-чи илдə Петербургдə чап олун-муш «Атлас путешəствию Б. А. Дорна по Кавказу и јужному побережью Кас-пийского мјра» китабында мəсчидин

ən гəдим шəкли дə вəрилмишдыр.

Гəјнаглардан мə'лум олур ки, IX əср-дə тикилмиш Бибиһејбəт түрбəсинин јанында 1300-чү илдə мəсчид салын-мышдыр. Мəсчиди мусəlманлыгы гə-бул етмиш монгол Газанхан Маһмудун (1295—1304) əмри илə Ширван нəкмдə-ры Фəррухзад биж Əхшичан (Əнистан) тикдирмишдыр. Бинанын мə'мары исə Маһмуд ибн Сə'д олдуғу кəстəрилir. Мəсчид тикилдикдəн сонра əтрафында шəјхлəр мəскəн салмыш, јəранмыш кəнд исə Шых вə јə Шыхлар əдланды-рылмышдыр.

XIX əср Азəрбајҹан тарихчиси А. А. Бакыханов Бибиһејбəтдə дəфн олунан имам Мусəји-Казымнн гызынын ады-нын нəлимə олдуғуну гəјд əдир. (Бах: «Кулустани-Ирəм», Б., 1951, с. 204). Башга бир мəнбəдə исə кəстəрилir ки, нєјбəтин бибисинин ады Укəјнə ханым олмушдыр. Тағы Мусəви даһа мə'тəбəр мəнбəлəрə əсасланараг арашдырмыш-дыр ки, Мусəји-Казым əлєјһиссалəмин 18 оғлу, 19 гызы олмушдыр. Бу гыз-лардан биринин ады дə нəкумə кими XVIII əср тарихчиси М. Имамнин «Чəннат-ул-хүлуд» («бəди бəишт») əдлы əсəриндə гəјд əдилмишдыр. Бу-радан əјдын олур ки, нєјбəтин биби-синин ады нəлимə вə Укəјнə јəх, нəкумə олмушдыр. Гадыны өз адыјла ча-ғырмаг мусəlман гəјдə-танунларына кəрə јəсəг əдилдијиндəн, нəкумə ады унутулмуш, сонракы əсрлəрдə тəһриф олунмуш шəкилдə чатмышдыр.

Тəхминən 1900-чу илдə Бакы варлы-ларыннан Јусифага Дадашов Биби-һејбəт зиярəткаһында бəрпə ишлəри апартдырмыш вə шимал тəрəфдəн түрбəјə битишик јени бир мəсчид тик-дирмишдыр.

Минарə бунəрəјə дəрдбучагыл приз-ма шəклиндə, јухары һиссəдə исə си-линдрик формада олуб. Нахышлы ој-ма вə сталактиклəи єјван шəклиндə бир гəдəр кенишлənəн јухары мəјданчадə даһа бир кичик сүтун, сүтунун башында тилли јарымдаирəви күнбəз аармыш. Минарəнин һүндүрлүјү 28 ар-шына чатырмыш. Минарəнин єјваны

нахышлы даш шəбəkəли мəһəччəрлə əһтə олунуб.

Мəсчид јүксəк профəссионал гуру-луша малик олмушдыр. Башга сəзлə, бурадə халг мə'марлыгынын əн'əнəви тикилиш формасындан там усталыгла истифадə олунуб.

Орта əсрлəрдə вə XIX əсрдə елə бир сəјјаһ јəхдур ки, Азəрбајҹанча кəл-син, лəкин Бибиһејбəт мəсчидинə бахмамыш кетсин. Кəркəмли рус шəргшунасы И. И. Березин, академик Б. А. Дорн Бибиһејбəт түрбəсиндə ол-муш, өз əсəрлəриндə гəјдлəр етмиш-лəр. Харичи сəјјаһ вə алимлəрдəн А. Дүмə, К. Серена вə башгалары бу-радə олмуш, сəфəрнамə китабларында Бибиһејбəт мəсчидиндəн бəһс етмиш-лəр.

1858-чи илдə Бакыдə олмуш фран-сыз сəјјаһы А. Дүмə, Гафгəз сəфəри китабында Бибиһејбəт мəсчиди илə бағлы гəјдлəриндə бураны Мəһəммəd пəјғəмбəринн гызы Фатимə мəсчиди əдландырмагла чəрағи адын вə тарихилијин тəһрифинə сəбəб олмушдыр. А. Дүмə тəсвир едир ки, Фатимə мəс-чиди сəһилдəн јүз əддым аралыдыр вə мəсчид чəх јарашыгылы минарəсиндəн танышыр. Ахшам олмасына бахмəјараг мəсчидин гапысыны ачыб Дүмəны вə ону мүшəјиəт едən ики дəрвиши ичəри бурəхмышлар. Бу вахт мүəззин мə'мин бəндəлəри намазə сəслəјирмиш. «Га-пынын ағзында ајаггабыларымызы со-јунмаг истəдик. Дəрбəнддə олдуғу ки-ми буна имкан вəрмəдилəр. Мүгəддəс халчаны о јана чəқдилəр ки, кавурла-рын ајағы ону мурдарламасын.

Бизи Мəһəммəd пəјғəмбəринн гызы Фатимəнин мəғбəрисинин үстүнə апар-дылар. Бу мəсчид ушагы олмајан га-дынларын зиярəткаһыдыр. Онлар мəс-чидə пəнəһ кəтирир, једди күн бурадə галыр вə ушағлары олачаг инəмјлə гəјдыдырлар.

...Белə гүдрəтинə бахмəјараг Фатимə мəсчиди чəх касыб иди. (Бах: А. Дүмə. «Гафгəз сəфəри», Б., 1985). Əслиндə А. Дүмə мəсчидин адыны сəһв гəјд едир. Мəсчид Мəһəммəd пəјғəмбəринн гызы Фатимəнин мəғбəраси дəјил, јухарыда гəјд етдијимиз кими 8-чи имам Рзанын бачысы нəкумə ханымындыр. Тəəссуф ки, А. Дүмəнын 1985-чи илдə Бакылə бу-рахылмыш «Гафгəз сəфəри» китабыны Азəрбајҹан дилинə тəрҹмə вə тəртиб

едən мүəллиф дə китабын «издə»ла-рында А. Дүмəнын сəһвинə дүзəлиш вəрмəмишдилəр. А. Дүмəдан 20 ил сонра 1877—1878-чи иллəрдə Азəрбајҹанча сəфəр етмиш Авропанын илк сəјјаһ гадыны Карла Серена дə Биби-һејбəт мəсчидиндə олмуш вə бураны кəрмүшдүр. Марағлыдыр ки, К. Серена А. Дүмəдан фəргли оларəг мəсчи-дин адыны дүзкүн гəјд етмишдыр. Сəј-јаһ гадын јазыр: «Кечмиш əн'əнə-лəрлə бағлы олан зиярəткаһдə мəш-һур Бибиһејбəт мəсчидиндə олдум. Бу мүгəддəс јер јəранандан бəри бу-рајə чəхлу нəзирлəр кəтириблəр. Бу бəхшишлəрдəн марағлы вə гимəтли бир коллексија јараныб». (Бах: «Гобус-тан» јур 1985 № 4, с. 28). А. Дүмə мəсчидин касыб олдуғуну јазырса, онун əксинə К. Серена мəсчидин вар-лы олдуғуну јазыр. Көрүнүр кəчə ол-дуғундан А. Дүмə мəсчидин ичəри-сини јəхшы кəрə билмəмишдыр.

Халг арасында Бибиһејбəт мəсчиди-нин мустəсна дини вə мə'нəви аһə-мијəти олмушдыр. Лəкин бурадə та-рихи вə сənəткарлыг бахымындан чəх гимəтли дивəр рəсмилəри вə мəзарусту јазыларын үстүнлүк тəшкил етмəsi ол-мушдыр.

Мəсчидин минарəсинин һүндүрлүјү 20 метр олмушдыр. Əз дəврүнə кəрə надир вə əвəзсиз тикили олан бу ми-нарə илə анчаг фəхр етмəк оларды. Белə бир сənəт əбидəсинин мəһв əдил-мəsi тəəссуф доғурмагдан башга үрəк ағрыдыр. Чүнки нəр заман бу чүр кəз-эл сənəт əрнəјини јəратмаг олмур. Бир дə ки, ахы бу минарə орта əср-ларин јадикары иди.

Индики ашкарлыг вə демократија дəврүндə Бибиһејбəт мəсчидини тəзə-дən тикмəк вə учалтмаг мүмкүндүр. Буна нəр чүр имкан вə шəраит дə вəр-дыр. Əлдə олан јазы сənəдлəри, елə-чə дə фотолары əсасында əбидəнин лəјиһəсинин тəртиб олунмасы чəтин мəсəлə дəјилдир. Рəспублика Мəдəни-јəт Назирлији, «Гајгы» чəмијəти, Заға-ғазия Мусəlманлары Рүһани Идарəsi бу хєјирхəһ ишə јəхындан кəмəклик кəстəрмəли, Бибиһејбəт мəсчиди та-рихимизин əн кəзəл јадикары кими халгымыза гəјтарылмалыдыр.

Күлмəммəd МƏММƏДЛИ,
«Азəрбајҹан» гəзəтинин
мүхбири.

Бу сатышдан əлдə едилən вəсаит мəсчид-лəримизин бəрпасына, хүсусən дə 30-чу ил-лəрдə дағыдылмыш «Бибиһејбəт» мəсчиди-нин јенидən тикилмəсинə сəрф əдилəчəкдир.

Аллаһ кəмəјиниз олсун!

370001. Бакы, Ахундов күч. 7

